

Szalavetz Andrea

**A KÜLFÖLDI TŐKEBEFEKTETÉSEK REGIONÁLIS HATÁSAI. GAZDASÁGPOLITIKAI
MEGFONTOLÁSOK**

1. Jól prosperáló, sikeres és elmaradott, hanyatló régiók

1.1. Hasonlítsuk össze a területfejlesztési stratégiaalkotók vízióiban szereplő jól prosperáló, sikeres régiók tulajdonságait, a hátrányos helyzetű, hanyatló, válságrégiókéval! Technológiaintenzív termelésen, területileg koncentráltan elhelyezkedő, feltörekvő iparágakba tartozó cégeken alapuló gyors növekedés az egyik oldalon, válságos helyzetű, hanyatló iparágak, termelésesökkenés, munkanélküliség a másikon. Sokszerű gazdasági tevékenység, termeléshez kapcsolódó szolgáltatások és rugalmas beszállító hálózat, diverzifikált termelési és szolgáltatási struktúra az egyik oldalon – monostruktúra, alacsony diverzifikáció, gyér vállalati kapcsolatrendszer a másikon. Az elmaradott és a jól prosperáló régiók között, a regionális növekedést hordozó tényezők eltérő állapota a fő különbség. Eltérő a gazdasági tevékenység és a beruházások intenzitása, más nagyságrendű a külföldi tőke jelenléte. Eltérő minőségi mutatókkal írható le az intézményrendszer. Eltér a humán erőforrások minősége, a munkaerő képzettsége, az oktatás színvonala, a regionális innovációs potenciál.

1.2. Ez az írás a regionális növekedést hordozó fenti tényezők közül eggyel, a külföldi működőtőke-befektetések regionális hatásával foglalkozik. Állíthatjuk-e, hogy a külföldi tőkebefektetések révén mérséklődnek a regionális különbségek, hogy a külföldi tőkebefektetésekkel létrehozott új gazdasági tevékenységeknek köszönhetően az elmaradott régiók versenyképessége is javul? Állíthatjuk-e, hogy a külföldi tőke új tevékenységeket telepít be, ezáltal a hanyatló régiók gazdasági szerkezete diverzifikálódik, konjunkturális sebezhetősége mérséklődik? Vagy esetleg épp fordított-e a helyzet, és a külföldi tőkebefektetések következményeként éppen hogy kiéleződnek az öröklött területi egyenlőtlenségek?

1.3. Gazdaságpolitikai szempontból a fenti elméleti problémák helyett inkább az alábbi kérdéseket érdemes megfontolni: Felgyorsítható-e egyes elmaradott régiók gazdasági fejlődése külföldi működőtőke-befektetések fokozott ösztönzésével? Épülhet-e az általános gazdaságfejlesztési stratégia az ország egyes térségeiben külföldi működőtőke-befektetések segítségével beindított extenzív növekedés támogatására? Széletteríthető-e térben – jól kialakított gazdaságpolitikai ösztönzőrendszer segítségével – a földrajzilag jól körülhatárolható területeken jelentkező gyors növekedés?

2. A külföldi működőtőke szerkezetátalakító szerepe

A külföldi tőkebefektetések a hazai gazdaságpolitikánál erőteljesebb hatást gyakorolnak a gazdaság meglévő torzulásaira azáltal, hogy növelik a versenyt az adott iparágban, és így siettetik a nem kellőképpen versenyképes tevékenységek kiszorulását. A külföldi tőkebefektetők azáltal oldják a gazdaság öröklött merevségeit, mérséklik a regionális egyensúlytalanságokat, hogy egyrészt felgyorsítják a hanyatló iparágakba tartozó, kevésbé versenyképes cégek kiszorulását a piacról, másrészt új, modern, komoly növekedési potenciállal jellemezhető tevékenységeket honosítanak meg. Állíthatjuk-e hogy ahol ez a kiszorítási hatás érvényesült, ott meg is honosítottak új, modern, komoly növekedési potenciállal jellemezhető tevékenységeket, vagy inkább az jellemző, hogy a befektetések gazdaságszerkezetet modernizáló hatásának pozitív és negatív oldala területileg szétválasztva jelentkezett (és ilyen módon inkább a területi polarizációt erősítette)?

2.1. Az elmaradott tevékenységek leépülésének felgyorsítása egyes feldolgozóipari szakágazatokban úgy történt, hogy a külföldi befektető felvásárolta a késztermékgyártó helyi céget, késztermékgyártás, összeszerelés helyett alkatrészgyártásra állt rá, és a más országban működő leányvállalatánál összeszerelt késztermékeket Magyarországon forgalmazni kezdte. Ilyen esetekben megtörtént a „gazdaságszerkezetet modernizáló cse-re”, új, versenyképes tevékenység meghonosítása a kevésbé versenyképes korábbi helyett. Amennyiben a korábbi kapacitások helyén, a nagy állami vállalat ingatlanjaira, infrastruktúrájára építve ipari parkot hoztak létre, és más külföldi befektetők megtelepedését ösztönözték az adott telephelyen (ezt sokszor a felvásárló külföldi befektető maga is kezdeményezte, mivel feleslegesen nagynak ítélte az ingatlant, amelyhez a privatizáció révén hozzájutott), megkezdődhetett a diverzifikáción és új befektetők beáramlásán alapuló extenzív növekedés.

2.2. Más iparágakban a külföldi befektetők a felvásárolt cég tevékenységét megtartva, hatékonyságjavító, költségcsökkentő programokat, a technológiát modernizáló beruházásokat kezdeményeztek. A modernizációs erőfeszítéseket kínálatbővítő forgalmazói tevékenység kísérte. Azokban a régiókban, ahol a külföldi tőke nem a meglévő tevékenységek helyett honosított meg valamilyen újat, hanem a befektetések többségét meglévő cégek átvétele tette ki, a versenyképesség-javító erőfeszítések eredményeitől függően, megkezdődhetett az adott cégek helyzetének javulásán alapuló intenzív növekedés. Ez a növekedés azonban, bármennyire is sikeresek lehettek a feljavított cégek, meg sem közelítette azoknak a régióknak a teljesítménymutatóit, amelyek új befektetők beáramlására, új tevékenységek meghonosítására, vagyis extenzív növekedésre alapozták gazdaságfejlesztési stratégiájukat.

2.3. A fejlődési minták eltérései elsősorban ágazatfüggőek. A regionális különbségek abból adódnak, hogy az egyes régiókra eltérő ágazati összetétel jellemző. A válságsújtotta, hanyatló régiókban, a korábbi nehézipari fellegvárakban az utóbbi kategóriába tartozó ágazatok dominánsak. (A „régio” kifejezés ebben a tanulmányban nem a

„tervezési statisztikai régió”-ra utal. A szónak területi jelentése van, elvileg mindenfajta területi egységet jelöl: körzet, kistérség, térség, megye, tervezési statisztikai régió stb.)

2.4. Az elmaradott régiók másik típusába az országos átlagtól jóval elmaradó intenzitású feldolgozóipari tevékenységgel, kevésbé kiépített infrastruktúrával jellemezhető térségek tartoznak. Esetükben a kérdés nem úgy merül fel, hogy a leépült tevékenységek helyett megtelepedik-e az új, amely megalapozza a terület fejlődését, hanem úgy, hogy beáramlik-e ezekbe a térségekbe a növekedést és felzárkózást beindító külföldi tőke. Erre a kérdésre később térek vissza.

3. Növekedési pólusok kialakítása

3.1. Az előzőekben a külföldi tőkebefektetések szerkezetátalakító hatásáról volt szó. A külföldi tőkebefektetések regionális szerepét másként is megközelíthetjük. A regionális fejlődés egyik alapvető megnyilvánulási formája, hogy növekedési pólusok jönnek létre. Növekedési pólusnak egy-egy, földrajzilag jól körülhatárolható térség látványos növekedését nevezzük. Ezek a térségek általában termelési klaszterek (klaszternek nevezzük, ha nagyszámú, azonos vagy egymáshoz kapcsolódó iparágba tartozó termelő koncentráldik egy adott földrajzi térben). A klaszteren belül a szereplők általában intenzív gazdasági kapcsolatban állnak egymással. Az adott ipari körzetben felgyorsul az információ és a tudás áramlása: a klaszterbe tartozó gazdasági szereplők általában rugalmasabbak, hatékonyabbak, termelékenyebbek, innovatívabbak, mint a gazdasági térben szétszórtnan működő versenytársaik. Az innovációt, a tudás áramlását és a tőkebefektetés újabb befektetéseket vonzó multiplikátor hatását az is erősíti, hogy a klaszterekbe tartozó cégek egymás felé mint magas technológiai igényű megrendelők is felléphetnek. Új cégek számára a belépési korlát általában alacsonyabb, mint másutt, hiszen itt, ezekben a növekedési pólusokban az infrastruktúra kiépítettebb, az intézményrendszer fejlettebb, a munkaerő képzetesebb, az információ jobban rendelkezésre áll – egyszóval a kockázat alacsonyabb, mint egy klaszteren kívüli telephelyen.

3.2. Mi következik mindebből a külföldi tőkebefektetések regionális hatását illetően? A kérdést úgy is feltehetjük, hogy megfigyelhető-e Magyarországon, a külföldi működőtőke-befektetések növekedési pólusokat létrehozó hatása? Épülhet-e az általános gazdaságfejlesztési stratégia arra, hogy külföldi működőtőke-befektetések segítségével növekedési pólusok jöjjenek létre? Mekkora területet érintenek ezek a pólusok, növekednek-e, terjeszkednek-e (szétteríthető-e térben a növekedés)? Épülhet-e a regionális fejlesztési stratégia arra, hogy egyes elmaradott régiók gazdasági fejlődése külföldi működőtőke-befektetések fokozott ösztönzésével valósuljon meg (kialakíthatók-e növekedési pólusok elmaradott régiókban)?

4. Kínálat-, vagy/és keresletorientált regionális fejlesztési politika

A fenti kérdéseket visszavezethetjük a területfejlesztési stratégiák egyik alapkérdésére, nevezetesen, hogy kínálatorientált, a külső befektetők beáramlására építő regionális stratégiával érünk-e el nagyobb eredményt, vagy inkább a keresletorientált, a belső erő-

forrásokat mozgósító komplex stratégia biztosít nagyobb (vagy éppen kisebb, de tartósabb) eredményt?

4.1. A kínálatorientált stratégia szerint, a külföldi működőtőke-befektetésekkel fejleszteni kívánt régiót vonzóvá kell tenni infrastrukturális fejlesztésekkel, a termelést kiszolgáló létesítmények telepítésével, a humán tőkébe történő befektetésekkel, kedvezményekkel stb. A működőtőke ennek eredményeként elkezd beáramlani a régióba. Hamarosan tapasztalható lesz a működőtőke-befektetések újabb befektetéseket vonzó multiplikátor-hatása, megkezdődik az extenzív növekedés. Extenzív növekedés, diverzifikáció (új tevékenységek meghonosítása), versenyképesség-javulás, modernizáció: íme egy térség gazdasági megújításának kínálati stratégiával megvalósítható módszere. Kérdés, hogy megfelelőnek ítéljük-e Magyarországon az újabb és újabb befektetők beáramlásával megvalósított extenzív növekedés ütemét és elterjedését? Lehet-e gyorsítani az ütemet nagyobb szabású kínálatorientált (pl. infrastrukturális) befektetésekkel? Milyen perspektívákkal rendelkeznek a jelenlegi növekedési pólusok?

4.2. Ha egy-egy konkrét sikertörténetet, egy-egy konkrét térséget vizsgálunk (Győr, Székesfehérvár, Szombathely, Veszprém, Tatabánya és környékük, továbbá Mór, Gödöllő, Rétság, Hatvan), a befektetők beáramlásának ütemével, a mennyiségi mutatókkal elégedettek lehetünk. Ezekre a térségekre, amelyek a kiemelkedő mennyiségű külföldi működőtőke révén váltak növekedési pólusokká, valóban gyors növekedés, technológia-intenzív termelés, feltörekvő iparágakba tartozó cégek területileg koncentrált elhelyezkedése jellemző. Ami a jól prosperáló térségek térbeli terjeszkedését, új növekedési pólusok létrejöttét illeti, az ütem már kevésbé látványos. Egyértelmű azonban, hogy egy-egy konkrét térségen belül (egy-egy településen, ipari parkban stb.) a folyamat önmagát erősíti, s az „első fecskét” többek követik.

4.3. Hipotézisem szerint, a gazdaságfejlesztés egyik útja valóban a növekedési pólusok kialakulásának támogatása. Bizonyos ágazatokban, bizonyos régiókban a külföldi működőtőke-befektetések valóban növekedési pólusokat hoznak létre. A pólusok gyors terjeszkedése, hálózatuk sűrűsödése, a belőlük kiinduló innovációs impulzusok diffúziója azonban egyelőre vágyálom csupán. Lehet-e gyorsítani a folyamatot egyes fejleszteni kívánt területek tőkeabszorpciós képességének célzott javításával? Megvalósítható kínálatorientált regionális stratégia elmaradott régiókban? Reális-e az a feltételezés, hogy elmaradott térségekbe infrastruktúrafejlesztés révén, nagy számban lehet külföldi működőtőke-befektetőket csábítani, és ott növekedési pólusokat létrehozni?

4.4. Egyfelől, az elmaradott régiók elméleti előnyeit, az alacsony termelési inputköltségeket egyértelműen lenullázzák a kiépítetlen infrastruktúrából fakadó hátrányok. Mivel az elmaradott infrastrukturális hálózatok, szűk keresztmetszetet képezve, a gazdaságfejlesztést is akadályozzák, célszerűnek látszik, hogy a gazdaságilag és az alapvető infrastruktúra kiépítettsége tekintetében egyaránt elmaradott régiók, első lépésként nem a befektetésösztönzés, hanem inkább az infrastruktúra, a közmű- és közlekedési hálózat fejlesztése mellett tegyék le a voksot. „Ne is álmodjunk sikeres befektetésösztönzésről,

külföldi befektetők 'letelepítéséről', addig – fejezte ki meggyőződését az egyik Megyei Területfejlesztési Tanács képviselője – amíg ilyen fokú belvív- és szennyvízproblémák vannak, amíg ilyen tragikus a helyzet a hulladékgazdálkodás területén, amíg az országos úthálózatokkal való összeköttetés megoldatlan.” Másfelől azonban – bár az utóbbi években Kelet-Magyarországon komoly erőfeszítések történtek – a kínálatorientált stratégia jegyében jelentős infrastrukturális beruházásokat kezdeményeztek, ipari parkokat, vállalkozói övezeteket hoztak létre, de a kínálatorientált stratégia egyelőre messze nem járt olyan eredményekkel, mint a közép-dunántúli sikertérségekben.

4.4.1. Az okok szerteágazóak. Több szakértő felhívta a figyelmet arra, hogy a hatalmas beruházásokkal járó infrastruktúrafejlesztéssel létrehozott rendszerek működtetése, megfelelő helyi bevételek híján finanszírozhatatlan. A helyi bevételek ugyanakkor épp a külföldi befektetőknek nyújtott nagyvonalú kedvezmények miatt csekélyek.

4.4.2. A csekély eredmények másik oka az, hogy ezek az infrastrukturális beruházások nem célzott befektetésösztönző beruházások voltak. A területfejlesztési infrastrukturális beruházások többsége kommunális fejlesztés és a belterületi közlekedési infrastruktúra fejlesztése volt. Mindez nem jelent egyértelmű fejlődést, felzárkózást a minden szempontból elmaradott települések számára. Bár egyes településeken a szennyvízrendszer kiépítettsége és az aszfaltozott utak aránya a száz százalékot közelíti, a munkanélküliségi ráta továbbra is elviselhetetlenül magas, és munkaalkalom továbbra sincsen. Az infrastruktúrafejlesztés önmagában nem feltétlenül vezet a tőkebeáramlás fokozódásához.

4.4.3. Az infrastrukturális beruházások közül az autópálya-építés tőkevonzási hatása a legmagasabb. Az autópálya-építés kimutatható gazdasági előnyökkel jár; másként alakul a gazdaság fejlődése azokban a kistérségekben, amelyekben van autópálya, mint ahol nincs. A kínálatorientált stratégia eredményességének kulcseleme az elérhetőség, az összeköttetés megteremtése és javítása.

4.5. Egyértelmű befektetésösztönzési beruházásnak tekinthetjük az ipari parkok kialakítását. Az ipari parkok elvileg a működőtőke-befektetők letelepedési feltételeit javítják, a régió abszorpciós képességét fokozzák. Egyelőre ugyanakkor, a kelet-magyarországi ipari parkok tőkevonzási képessége igencsak mérsékelt. Az észak-alföldi ipari parkok több mint fele, a dél-alföldiek egyharmada üresen áll. Összehasonlításképpen: a közép-dunántúli ipari parkok csupán hét százalékában nincs még betelepült gazdasági szervezet (1999-es adatok). Kelet-Magyarországon a mezőgazdasági termelésből kivont, infrastruktúrával felszerelt területek létrehozási és állagmegőrzési költségeinek megtérülése egyelőre bizonytalan. Az ipari parkok esetében, konkrétan, a gyér eredmények oka az lehet, hogy az ipari parkok kialakítását és a cím megszerzését nem követte a célzott promóció szakasza, a potenciális befektetők célcsoportjának azonosítására és személyes megkeresésére nem került sor. Számításba kell vennünk a „késleltető hatást is”, a kelet-magyarországi ipari parkok megalapítása óta eltelt időszak rövidegét, azt a tényt, hogy az öngerjesztő folyamatnak (az első fecskét többek követik) nagyon az elején tartunk.

4.6. Vajon elégséges magyarázatnak ítéelhetjük a „késleltetési hatást” (bízzunk abban, hogy a folyamat idővel beindul, és a dunántúli sikerrégiókhoz hasonlóan felgyorsul, hiszen a multik kelet-magyarországi megtelepedésének első jeleit már tapasztalhatjuk), vagy vonjunk le messzebbre menő következtetést, azt állítva, hogy a kínálatorientált stratégia elsősorban a relatíve fejlettebb régiókban lehet sikeres? Mielőtt erre a kérdésre válaszolnánk, vizsgáljuk meg, hogy milyen perspektívával rendelkeznek a magyarországi sikerrégiók?

5. Az ipari körzetek fejlődési szakaszai

5.1. Optimális esetben olyan diverzifikációs folyamatok indulnak meg a térségben, amelyek a már megtelepedett tevékenységek integrálódását javítják: kapcsolódó iparágak és szolgáltatások telepednek meg, ami a telephely vonzerejét tovább növeli, és a klaszterképződést felgyorsítja. A diverzifikálódás és a „mélyülés” (a telephely minőségi mutatóinak javulása) egymással párhuzamosan történik. Egy-egy vállalat szintjén, hipotézisünk szerint, a folyamat a következőképpen megy végbe: megindul a cég integrálódása helyi gazdaságba, nő a helyi hozzáadott érték – egyrészt a munkafolyamatok bonyolultságának, technológiai igényességének növekedése következtében, másrészt amiatt, hogy a helyi leányvállalatok a termelésen túlmenően egyéb vállalati funkciók felelősségét is átveszik.

5.2. Mi a helyzet az elmaradott régiókkal? Hipotézisünk szerint, az elmaradott és a jól prosperáló régiók ugyanazt a fejlődési pályát járják be, jelesen a fent leírt diverzifikációs és mélyülés pályáját, csak éppen abban fedezhetünk fel jelentős regionális eltéréseket, hogy milyen sebességgel kerül mindegyik sor. A jól prosperáló régiókban ez a folyamat 5-8 évre tehető. A Dunántúl több térségében a következők voltak megfigyelhetők:

- * A multik az egyre technológia- és tudásigényesebbé váló termelésen túlmenően, magyarországi leányvállalatukra bízta a beszerzés és az értékesítés feladatkörét. A kilencvenes évtized utolsó egy-két évétől kezdve, egyre több cég hoz létre fejlesztő bázist is magyarországi gyárában.
- * A multik horizontálisan tágítják magyarországi birodalmukat: az első befektetést néhány éven belül újak követik.
- * A termelő telephelyek mellett megjelennek a kapcsolódó szolgáltatások, pénzügyintézetek, szállítmányozók, logisztika stb.
- * A multik egyre inkább integrálódnak a hazai gazdaságba, egyre több helyi beszállítóval lépnek kapcsolatba.

5.3. Elmaradott régiókban ugyanakkor ennek a folyamatnak a kifizetése elhúzódik, elmaradottságtól és a külső, gazdaságpolitikai ösztönzőktől függően akár 10-15 év is lehet. Mivel a folyamat öngerjesztő, a növekedés egyre gyorsul, a lemaradó, magát a folyamatot később elkezdő és jelenleg még az igen lassú építkezés fázisában tartó régiók elmaradottsága nő, a területi polarizáció fokozódik. Hipotézisünk szerint, ha a különbö-

ző régiók fejlődését az idő függvényében egy-egy görbével ábrázoljuk, akkor azt tapasztaljuk, hogy az elmaradottabb régiók görbéje nem pusztán az időtengely mentén van eltolódva a fejlettebbekhez képest, hanem a görbe alakja is laposabb, a fejlődés elnyújtottabb, hosszabb utat kell megtenni ugyanazon magasság eléréséig. A görbék merevsége a kezdeti fejlettségi szinttel korrelál.

6. Külföldi működőtőke-befektetések és területi polarizáció

6.1. Statisztikai adatok szerint, a külföldi működőtőke-beáramlás komoly területi egyenlőtlenségeket mutat. A külföldi tőkebefektetők a fejlettebb, infrastruktúrával jobban ellátott, képzetesebb munkaerővel rendelkező területeket preferálták, így befektetéseikkel inkább a területi polarizációhoz járultak hozzá. A külföldi érdekeltségű szervezetek számának megoszlásával mért egyenlőtlenség a korábbi évekhez képest tovább növekedett, annak ellenére, hogy a sajtóban egy-egy jelentősebb feldolgozóipari multi kelet-magyarországi gyáratója kapcsán ma már gyakran olvashatunk arról, hogy a külföldi befektetők kezdik felfedezni Kelet-Magyarországot. (A külföldi érdekeltségű vállalkozások az összes külföldi érdekeltségű vállalkozás arányában, 1998-ban: Észak-Magyarország 3,2%, Észak-Alföld 5,2%, Dél-Alföld 8,8%.) Az adatok azt mutatják, hogy a területi polarizáció felvetése jogos (az ország kettészakadása nem jó kifejezés, hiszen a helyzet ennél jóval bonyolultabb, kiugróak lehetnek az egyes megyéken belüli különbségek is). Tény, hogy a regionális fejlettségi különbségek nem csupán a rendszerváltást követő nagy átrendeződés során erősödtek fel, hanem az ezt követően eltelt bő fél évtizedben is tovább erősödtek. Visszatérve a függőben hagyott kérdéshez, nevezetesen, hogy alkalmazható-e a kínálatorientált regionális fejlesztési stratégia elmaradott régiók felzárkóztatása érdekében? Terelhetők-e ezzel a stratégiával a külföldi működőtőke-befektetések úgy, hogy a gazdasági növekedés, gazdasági fejlettség legalább elkezdjen kiegyenlítődni regionális szinten?

6.2. A kínálatorientált stratégia természetesen alkalmazható, de nem elégséges ahhoz, hogy a régió tőkevonzási képessége erősödjön. Nem elegendő a „hardver” jelenléte, kialakítása, hanem keresletorientált stratégiával, a régiók belső erőforrásainak mozgósításával el kell érni, hogy a hardver szoftverrel telítődjék: a regionális vonzerőt alakító tényezők ne merüljenek ki abban, hogy egy potenciális befektető infrastruktúrával felszerelt, előkészített telephelyet találjon! Komplex vállalkozásfejlesztésre van szükség: az infrastruktúra és a támogatási rendszer kialakításán túlmenően, humántőke-beruházásokra, az intézményrendszer fejlesztésére, a kis- és középvállalatok támogatására. Így alakulhatnak ki a tőkebefektetők szempontjából olyannyira fontos mikro-hálózatok (vevő-szállítói kapcsolatok, helyi-regionális piac). Mindez Nyugat-Dunántúlon szerves fejlődéssel viszonylag rövid idő alatt létrejött. A kelet-magyarországi régiókban azonban célzott gazdaságpolitikai intézkedésekkel, komplex támogatási rendszerrel kell e hálózatok kialakulását felgyorsítani. Más kérdés, hogy a fejlettebb régiókban ugyanúgy szükség van a régió belső erőforrásainak mozgósítására, gazdaságpolitikai eszközökkel történő fejlesztésére, hiszen ez a feltétele annak, hogy a

régióban megtelepedett befektetők a termelés technológia- és tudásigényességének fokozatos növelésével és egyre több helyi beszállító alkalmazásával növeljék a helyi hozzáadott értéket. Ez a feltétele továbbá annak, hogy a régióban megtelepedett termelők gazdasági, társadalmi és kulturális „beágyazódása” megkezdődjön, ami valószínűsíti, hogy a befektetők a termelés költségeinek növekedésével sem zárják be, telepítik keletre gyártóbázisukat.

7. Kínálat- és keresletorientált területfejlesztési stratégia Borsod-Abaúj-Zemplén megyében

Vizsgáljuk meg egy konkrét példa tükrében a fenti, elméleti érvet („Elmaradott régiókban a kínálatorientált stratégia csak akkor lehet sikeres, ha azt megfelelő intenzitású, megfelelően kialakított célrendszerű keresletorientált fejlesztési stratégia egészíti ki”).

7.1. Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1995 és 1998 között az ún. Integrált Szerkezet-átalakítási Program keretében több mint 15 milliárd forintot fordítottak gazdaságfejlesztési célokra. A megyei program példásan ötvözte mind a kínálat-, mind a keresletorientált stratégia elemeit, hiszen az infrastrukturális beruházásokon, ipari parkok kialakításán túlmenően (7 ipari parkot, 2 vállalkozói parkot, 3 inkubátorházat hoztak létre), a támogatott prioritások között szerepelt a különböző feldolgozóipari ágazatok fejlesztése, kis- és középvállalatok támogatása, a termékek piacra jutásának elősegítése, a regionális intézményrendszer fejlesztése, információs és egyéb üzleti, valamint pénzügyi szolgáltatások fejlesztése, továbbá a munkaerő és a vállalkozók képzése is. (A programban jelentős összegeket áldoztak agrárfejlesztésekre, a turizmus fejlesztésére, a területi különbségek mérséklésére, szociális programokra és környezetvédelemre is.)

7.2. Ha a kemény mutatók szintjén vesszük nagyító alá a program eredményeit, azt tapasztaljuk, hogy mindeme erőfeszítések meglehetősen kevés statisztikailag kimutatható eredménnyel jártak. (Természetesen itt is számolnunk kell a késleltetett hatással.) A kilencvenes évek első felében megszűnt mintegy 100 ezer munkahely a megyében, és a vizsgált időszakban további 30 ezer. Bár a program nagy súlyt helyezett új munkahelyek teremtésére, ezt a hatást messze nem tudta kompenzálni. (Más kérdés, hogy ez nem is volt elvárható egy négyéves programtól). Míg az 1998. évi ipari termelés, a hat évvel korábbihoz mérve – összehasonlítói áron – országosan több mint 55%-kal emelkedett, addig BAZ-megyében az emelkedés 13,7% volt. Ugyanebben az időszakban, míg országos szinten háromszorosára növekedett az export, a megye exportja 45%-kal nőtt. Ami a GDP alakulását illeti, 1994-ben BAZ-megyében az egy lakosra jutó GDP az országos átlag 70,3%-a volt, 1996-ban 71%-a, 1997-ben 69%-a. (A csökkenés természetesen relatív, a viszonyítási alap, a nevező, vagyis az országos átlag emelkedett BAZ-megyét jóval meghaladó mértékben).

7.3. Ha belegondolunk, hogy egy-két új multinacionális vállalat megtelepedése milyen látványos hatást gyakorol a megye foglalkoztatási-, de főleg export- és GDP-adataira, felébredhet a kétely a keresletorientált stratégia eredményességét illetően. Ha azonban a „puha”, mutatószámokkal mérhetetlen oldal felől közelítjük meg a program hatásait, az

eredmények igen jelentősek. Négy év alatt a helyi, újonnan kialakított intézményrendszerben komoly tudás halmozódott fel az EU-konform területfejlesztés, stratégiaalkotás, pályáztatás és monitoring módszereiről. A program mozgósította a helyi szakértőket, a helyi és az országos intézményrendszer szereplőit és nem utolsósorban a gazdaság szereplőit. A hanyatló régiókra jellemző pangás és letargia, alulról jövő kezdeményezéseknek, önszerveződésnek adta át a helyét. A területfejlesztési tanács évente ezernyi pályázatot bírált el, a pangó régióban egyszerre rengeteg kreatív ötlet született. A helyi gazdaság szereplői, illetve az intézmények és a vállalkozók között kapcsolatok alakultak ki, áramlani kezdett az információ. Az utóbbi egy-két évben – és ez már kemény mutatókkal is kimutatható – felgyorsult a külföldi működőtőke beáramlása BAZ-megyébe.

7.4. A globalizáció szakirodalmának egyik, modern irányzata a korai elemzőkkel szemben, nem a transznacionális vállalatok gyökértelenségét, a tőke mobilitásának drámai felgyorsulását tárgyalja, hanem a tőkebefektetések társadalmi, gazdasági beágyazottságának tényezőit és e beágyazottságnak a telephely-megfontolásokra gyakorolt hatásait. Megállapításaik tükrében erősödhet bennünk a meggyőződés, hogy a keresletorientált területfejlesztési stratégia, mint BAZ-megye példája is mutatja, csak látszólag pazarló és csak látszólag jár – a kemény statisztikai mutatószámok tükrében – csekély eredményekkel. Az elmaradott régiók komplex (kereslet- és kínálatorientált elemeket egyaránt tartalmazó) területfejlesztési programjainak eredményessége közép- és rövid távon, kemény mutatókkal mérhetetlen! Mindazonáltal, ezek a programok létfontosságúak, hiszen számos olyan, az egyes régiók sikerességét, gazdasági potenciálját befolyásoló belső tényezőt mozgósítanak, fejlesztenek, amelyek a régió vonzerejét növelik, illetve a már megtelepedett külföldi befektetők helyi beágyazottságát erősítik. Ez utóbbiak tevékenységének eredményei pedig régiószinten már rövid távon is kimutathatóak.

7.5. Összefoglalva megállapíthatjuk, hogy a jobb kiindulási helyzetben lévő, relatíve fejlettebb régiókban, a növekedés megindításához elegendő volt a már amúgyis színvonalas befektetési kínálatra, kínálatorientált területfejlesztési intézkedésekkel „ráerősíteni”, így az önmagukat erősítő klaszterképződési folyamatok hatására viszonylag könnyedén kialakultak a növekedési pólusok. Keresletorientált fejlesztési stratégiára a második, a betelepült cégek beágyazódási fázisában volt szükség.

7.6. A második fázisban a régió belső erőforrásainak mozgósítására, fejlesztésére van szükség. A keresletorientált stratégia „ráerősít” a szerves fejlődésre, felgyorsítja a régió cégei közötti kapcsolatok kiépülését. A területfejlesztési támogatások kis helyi cégeket igyekeznek alkalmassá tenni beszállítói háttértevékenység végzésére, speciális szolgáltatásokat nyújtó cégek betelepülését ösztönzik. Ezáltal a nő helyi hozzáadott érték. A belső erőforrásokat mozgósító területfejlesztési stratégiának a termelés technológia- és tudásigényességének növelését célzó programokat is tartalmaznia kell (oktatási képzési programok, inkubátorházak, technológiai központok építése, ipari-egyetemi kapcsolatok erősítése), vagyis a régió növekedésének, fejlődésének második fázisában, a fejlődést felgyorsító stratégia a régió minőségi elemeit próbálja erősíteni.

7.7. A rosszabb kiindulási helyzetben lévő, elmaradottabb régiók esetében, a kínálatorientált stratégia már az első fázisban sem elegendő önmagában a növekedés megindításához. A telephely vonzerejének növelése, az extenzív növekedés beindítása érdekében már az első fázisban kombinált, kínálati (műszaki, közlekedési és kommunikációs infrastruktúra kiépítése, ipari parkok) és keresleti (területfejlesztési, képzési és szociális intézményhálózat létrehozása, területi információs rendszer kialakítása, régiószintű marketing) elemeket egyaránt tartalmazó stratégiára van szükség.

* * * * *